

Universitetet i Bergens (UiB) innspill til Stortingets høring – Meld. St. 14 2024-2025

Meld. St. 14 (2024-2025) Sikker kunnskap i en usikker verden tematiserer mange av vår tids viktige utfordringer, men Universitetet i Bergen (UiB) savner en større vekt og analyse av forskningssystemet som system. I tidligere høringer og innspillsrunder har UiB understreket behovet for en systemisk analyse, som tar høyde for de ulike forskningssektorenes ulike roller og kvaliteter i systemet. Dette er dessverre heller ikke hensyntatt i den endelige systemmeldingen som legger lite vekt på det systemiske, på rollefordeling, ansvarsfordeling og ressursfordeling.

Det er flere gode tiltak i systemmeldingen, men den er dessverre vag og lite forpliktende på en rekke viktige områder.

UiB verdsetter at meldingen tar skritt for styrket internasjonalt samarbeid, men vil understreke at den gir ingen oppmerksomhet til grunnforskningen avgjørende rolle i forskningssystemet. Meldingen adresserer i for liten grad arbeidsdelingen i det norske forskningssystemet, og universitetenes rolle for å forvalte den langsiktige forskningen. Strukturelle endringer i form av å bygge større institusjonelt mangfold og langsiktig finansiering av grunnforskning må prioriteres for å sikre norsk forskningskvalitet og uavhengighet.

UiB erkjenner at et styrket arbeid for å knytte doktorgradskandidater til et arbeidsmarked utenfor academia, er svært viktig, men deler ikke forståelsen av at doktorgradskandidatene i en stor faglig bredde, representerer en utfordring for Norge, ei heller antakelsen om at Norge utdanner for mange doktorgradskandidater. Universitetene er gitt et særskilt ansvar i å forvalte doktorgradsutdanningen. Det stilles spørsmål ved om doktorgradsuttannede i tilstrekkelig grad dekker akademias og samfunnet behov for forskerkompetanse. UiB vil på det sterkeste advare mot å styre forskerutdanningene etter kortsiktige svingninger i etterspørsel etter konkret kompetanse, og mot å fylle forskerutdanningen med nye krav om innhold som ikke er relatert til selve forskningen som skal utvikles.

Universitetenes rolle i forskningssystemet

UiB mener at systemmeldingen i for liten grad gir oppmerksomhet til universitetenes særegne rolle i forskningssystemet: til institusjonenes autonomi, universitetenes ansvar for den langsiktige grunnforskningen, den tette forbindelsen mellom forskning og utdanning.

Det er avgjørende å bevare forskningens uavhengighet i utviklingen av et revidert forskningssystem.

En gjennomgang av forskningssystemet burde anerkjenne betydningen av å ivareta ikke bare forskningsfriheten, men også de premisser den legger for universitetenes strategiske rolle. UiB mener det er helt grunnleggende for et sterkt forskningssystem at universitetenes uavhengighet ivaretas. Meldingen preges i for stor grad av et ønske om å styre forskningen mer i retning av det som "her og nå" er relevant for næringsliv og samfunnsliv. Det er selvsagt legitime samfunnsbehov som adresseres med hensyn til for eksempel klima og bærekraft, digitalisering og kunstig intelligens, og sikkerhet, områder og utfordringer som universitetene allerede gjennom langsiktig grunnforskning har gode forutsetninger til å følge opp.

Grunnforskningen og behovet for tydeligere arbeidsdeling i systemet

Forskningsfinansieringen i Norge er utfordrende både for universitetene og instituttsektoren, som ofte konkurrerer på de samme arenaene. Samtidig har universitetene et ansvar for den langsiktige frie grunnforskningen. Systemmeldingen konstaterer at andelen grunnforskning i UH-sektoren er sterkt synkende, men dette faktum følges ikke opp av refleksjoner eller forslag til tiltak,

Meldingen viser liten interesse for grunnforskningens sviktende betingelser i Norge. En stortingsmelding om forskningssystemet burde også ha et tydeligere perspektiv på vilkår for kvalitet og hvordan Norge kan utvikle banebrytende forskning på nye områder og samtidig ivareta og utvikle eksisterende sterke miljøer.

Grunnforskning gir grobunn for banebrytende innovasjoner og er avgjørende for en langsiktig kunnskapsutvikling, både vitenskapelig, økonomisk, teknologisk, samfunnsmessig og kulturelt. Som vist i rekke internasjonale fagevalueringer i regi av Forskningsrådet, senest nå i evalueringen av matematikk, IKT og teknologi, henger grunnforskning og høy forskningskvalitet tett sammen. Draghi-rapporten vektlegger nødvendigheten av internasjonalt sterke investeringer i form av bevilgninger til forskningsintensive universiteter er særlig verdifullt siden pengene inngår i et helhetlig kretsløp: man sikrer både viktig ny forskning, nye kandidater som tar med seg solid forskningsbasert kunnskap inn i samfunn og arbeidsliv.

Innledningsvis presenteres de fire hovedaktørene i forskningssystemet, men meldingen tematiserer i liten grad arbeidsdeling. Særlig arbeidsdelingen mellom universitetene og vurdering av strukturelle behov med hensyn til forskningskvalitet burde omtales tydeligere.

De forskningsintensive universitetene har en særskilt rolle for å ivareta grunnforskningen, og det konstateres innledningsvis at vi *«skal fortsette å satse på grunnforskning av høy kvalitet»*. I meldingen adresseres det at *«Fra og med 2017 har sektorens tyngdepunkt flyttet seg fra grunnforskning til anvendt forskning og sektoren står for 40% av den anvendte forskningen i Norge.»* Grunnforskningen er grunnlaget for all kunnskapsutvikling og innovasjon. Det er svært bekymringsfullt hvis universitetenes mulighet og handlingsrom for grunnforskning svekkes.

UiB etterlyser derfor en bredere drøfting av hvilke virkemidler som kan bidra til å styrke grunnforskningen. Eksempler kan være etablering av et selvstendig grunnforskningsfond, gaveforsterkningsordninger eller andre finansielle ordninger som stimulerer til etablering av ulike former for fond og stiftelser. En øremerking av 20 prosent av budsjettet til tematiske satsinger i Forskningsrådet til grunnforskningsprosjekter ville i enda større grad sikret høy internasjonal kvalitet på Langtidsplanenes prioriterte områder. Ordningen med Senter for fremragende forskning (SFF) har vært et særdeles vellykket instrument i norsk forskning. *En utvidelse og videreutvikling av SFF-ordningen i enda større grad prioritere konkurranseutsatte virkemidler uten tematiske føringer og frie prosjekter der kvalitet er hovedkriteriet, vil styrke Norge som forskningsnasjon og internasjonale anseelse i en urolig og usikker tid for verden.*

Doktorgradsutdanningen

Universitetene har ansvaret for doktorgradsutdanningene i Norge. UiB mener at meldingen har en mangelfull analyse av status og betydning for doktorgradsutdanningen og at ulike styringssignaler fra regjeringen står i motstrid til hverandre. I tildelingsbrevet for 2023 oppheves måltallet for stipendiatstillinger og universitetene får selv anledning til å dimensjonere og innrette doktorgradsutdanning basert på ønske om økt autonomi.

Signalene i meldingen peker i en annen retning. I innledningen presisere det at «*Tallet på doktorgradsutdannede økt de siste tiårene, men det er usikkert om utviklingen i stor nok grad dekker akademias og samfunnets behov for forskerkompetanse.*». Deretter lanserer meldingen tiltak for å gjennomgå doktorgradsutdanningen med tanke på «*en mer målrettet dimensjonering*» og innretning med økt relevans for næringslivet. Etter UiBs vurdering fremstår dette som inngripende tiltak med hensyn til universitetenes faglige autonomi og det er vanskelig å finne kunnskapsgrunnlaget for analysen. UiB opplever at doktorgradskandidatene våre er etterspurte i næringslivet og i akademia.

UiB vil også minne om at økningen av doktorgradsstipender i Norge de siste årene har vært et ledd i den akademiske opprustningen av de nye universitetene, og i liten grad omfattet de gamle forskningstunge universitetene. Enhver analyse og gjennomgang av fagfordeling og antall doktorgrader i Norge, bør hensynta historikk og differensiere mellom institusjonene.

Regjeringen varsler en ekspertgruppe som skal vurdere en dimensjonering av doktorgradsutdanningen, og i vurderingen ta hensyn til samfunnets behov for kompetanse i lys av omstillingsbehov og en fremtidig reduksjon i arbeidsstokken. Dette er et *forslag som griper inn i den faglige autonomien, som har et instrumentelt syn på forskerutdanningen og samtidig trekker tilbake den fullmakten universitetene selv har fått til å dimensjonere utdanningene.*

Forskning i næringslivet og universitetene

UiB mener det er behov for å styrke næringslivets innsats for forskning og også ha en solid instituttsektor som bidrar til det samlede forskningssystemet. *For å øke forskningen i norsk næringsliv trengs betydelig flere doktorgradskandidater enn det vi utdanner i dag.*

Det må tydeliggjøres at brede forskningstunge universiteter som UiB er tyngdepunkter i det norske «forskningssystemet». I Bergen ser vi for eksempel et voksende miljø av entreprenører og oppstartsbedrifter rundt UiBs seks kunnskapsklynger som danner åpne, internasjonale møteplasser. UiB er et naturlig tyngdepunkt som binder sammen, næringsliv, det offentlige, forskningsinstitutter som NORCE og andre høyskoler og universiteter på Vestlandet i langsiktig kunnskapssamarbeid.

I tillegg må vi større grad arbeide for at utenlandske forskere finner Norge interessant for å bygge karrierer, samtidig som vi trenger *satsing på virkemidler som sentre for fremragende innovasjon (SFI) og andre mekanismer der næringsliv og universiteter samarbeider* langsiktig.

Sikkerhet og digitale skifter

Situasjonen i USA og i noen land i Europa viser hvor sårbare universitetene er for politisk press og styring, også med hensyn til tematiske prioriteringer. Det er selvsagt store forskjeller sammenlignet med den norske situasjonen, men også i Norge oppleves det at den akademiske friheten er under press med hensyn til finansiering. Norge er tjent med et samlet forskningssystem som favner vårt totale kunnskapsbehov for åpen, skjermet og gradert kunnskap. Samtidig må åpenhet, redelighet og akademisk frihet være grunnverdier og forutsetninger for kvalitet og tillit til forskningen, utdanningen og vårt offentlige ordskifte.

Det er særlig viktig at satsing på flerbruksforskning (dual use) og opprettelsen av et eget porteføljestyre i Norges forskningsråd ikke går på bekostning av midlene som brukes til grunnforskning, til omfordeling av midler fra åpne grunnforskningsprogrammer og forskernes

muligheter til å samarbeid fritt over landegrensene. En svekkelse av universitetenes evne til internasjonalt samarbeid i forskningsfronten er en svekkelse av norsk beredskap, og UiB understreker viktigheten av at den norske innretningen blir koordinert og skjer i tett dialog med de europeiske forskningsstrukturene.

UiB vil i tillegg understreke viktigheten av perspektivmangfold i tilnærmingen til både vårt møte en uroligere verdensorden, de teknologiske skiftene og våre behov for sikkerhet for nasjon og enkeltmennesker. Forskningssystemet må kunne bidra til teknologiutvikling, samtidig som det utvikler kunnskap om de juridiske, samfunnsmessige og kulturelle forutsetningene for, og konsekvensene av kunstig intelligens, kvanteteknologi og misbruk teknologi ut fra politiske eller økonomiske motiv. Den raskt økende mengden data og informasjon gir store muligheter, men åpner også for misbruk av data, desinformasjon og falske nyheter, som kan true demokratiske og rettsstatlige prosesser og undergrave kunnskapsbaserte beslutninger.

Det digitale skiftet og datainfrastruktur

UiB stiller seg positiv til at stortingsmeldingen så tydelig følger opp anbefalingene fra Datainfrastrukturutvalget og “Langtidsplanen” om datadrevet kunnskapsutvikling. Nylige europeiske samarbeidsaktiviteter blant annet knyttet til helsedataområde har vist at Norge har noen av Europas største og fremste infrastrukturer for sensitive forskningsdata. Gjennom en tydelig satsing på disse kan man realisere målet om at «Norge på utvalgte områder skal ha datainfrastrukturer i verdensklasse som blir foretrukket av internasjonale brukere». UiO, UiB og NTNU er allerede i gang med realisering av NORTRE-samarbeidet i dialog med Kunnskapsdepartementet og Helse og omsorgsdepartementet i tråd med systemmeldingens anbefaling. Samtidig må det påpekes at for bedre utnyttelse av helsedata er det ikke tilstrekkelig med teknisk infrastruktur. Også juridiske rammeverk må åpne for bedre utnyttelse, noe som ikke er kommentert i meldingen ut over referanse til personvernlov og forordning. Forskere etterspør tilgang på sanntidsdata fra helsevesenet, disse er skjermet. Statistikkloven legger begrensninger på kobling til sosiale bakgrunnsdata forvaltet av Statistisk sentralbyrå. Disse er nødvendige for analyser av helsedata.

I denne konteksten er det viktig at «Norge må ha en opptrappingsplan for organisering og finansiering av datainfrastrukturer som gjør det mulig å hente ut gevinstene av de store datamengdene som vil genereres med offentlig finansiering i årene som kommer». Det er særlig viktig at opptrappingsplanen sørger for en sammenhengende kjede fra forskningsfronten til anvendelser.

UiB stiller seg videre bak at behovet for tungregning og lagring, og at investeringene bør trekkes ut fra INFRA-programmet i Forskningsrådet. Det er viktig å realisere strukturer som er kostnadseffektive med en tydelig arbeidsdeling der alle bør ha tydelige roller og definerte målsetninger. Næringslivet etterlyser kunnskapsdelen inn i dette arbeidet og det må være korteste mulig vei fra forskningsfronten, via anvendt forskning til anvendelser. Det er betydelig risiko for økte kostnader og derfor ikke et mål å bygge nye strukturer, innovasjonssentra, eller annet her. NRIS (Norwegian research infrastructure services) og de fire gamle universitetene har en helt unik rolle her som må styrkes ytterligere, ikke bygges ned.

Forskningsinfrastruktur er avgjørende. Det bør derfor utvikles en nasjonal strategi som viser ambisjonsnivå og Norges styrker og svakheter og som fremmer innovasjon og verdiskaping på tvers

av fagområder og sektorer. Særlig rollen til de forskningsintensive universitetene som koordinerende, rådgivende og tilretteleggende for nasjonale forskningsinfrastrukturer bør styrkes.